33. Um fágæt og sígild orð í íslenzku máli. Hugleiðingar í tilefni af erindi fluttu í útvarpið 1. des.1943.

---

4 blöð qto.

Um „Fágat og sigild ord í ísl. máli."

„Lofsöngur tungunnar" sagdi hann ad ßad héti erindid eda erindishluti sá, er hann ætladi ad flytja í útvarßsalnum á ßjódveldisdegi vor Íslendinga 1. desember 1943. Hafdi hann ßá nýlega verid „skrúfadur upp" til ßessa og lét eigi lítid yfir sér, sem ßeir, er „vada grynnst og gusa mest."

Medal annars ßess er hann var ad fjargvidast um, var ßad, ad „tungan vdri í hættu stödd", eda hefdi verid ßad, „en ßá hafi jafnan komid fram bertu menn ßjódarinnar, bjargad henni vid og haldid uppi virdingu hennar!" Métti á honum skiljast, ad hann vdri medal ßessara manna. Nema hvad!

Er mi ekki úr vegi ad léta á ßad, hvernig ßessir „bertu menn ßjódarinnar" hafi stadid á verdi um ßetta, í hverju „bjargrád" ßeirra hafi fólgin verid og á hvern vog ßeir hafi haldid virdingu íslenskrar tungu uppi og geri ßad enn.

Tökum blödin fyrst til dæmis um ßetta:

Nálega á öllum anglýsingum, er ßar birtast, er ßad tekid fram, ad upplýsingum eitt eda annad, sem anglýst er, sé ad leita á skrifstofunni (Danir mundu segja: Paa Kontoret), ad sá, er upplýsingarnar láti í té, eigi heima á .... götu, torgi eda streti og ad hann nemi „gefa upplýsingar". — Eftir ßessu mætti ætla, ad vidkomandur veri ad hitta á ßaki skrifstofunnar, ßeir eigi heima úti á gangstétt götunnar eda ~~torgi~~ strætisins eda á torginu sjálfu; ßar fái menn gefnar (óskuppis) upplýsingarnar um málid o.s.frv. SSar er mi ekki um mikla dýrtid ad reda, vísitölnákrif nein né ßess háttar, ßvi ßar er allt gefid! i.d. „Gefa á hann!"?

SSá byrja anglýsingar oft med ßessum ordum:

„Ad gefnu til efni" (Danir mundu segja: Paa given Anledning) og Nemur ßá hin dýrmata „gjöf" enn til greina.

Hvort hún er samin af „vitsmunaverum" ßeirri, er Árni Pálsson gælir mest vid í Alßýdubladinu 1. desember sídastl. eda ödrum, en til sín lotur heyra umalmenn málefni, veit ég ekki, en ßar hljóta „vitsmunaverur" nokkrad ad verki vera.

Úr daglega lífinu 4. s.m., setningin þessi:

„Hitaveitan hefir oft verid umrednefni manna hér í bsnum, en vafalaust aldrei eins og nú, eftir ad búid er ad hleypa vatnim frá Bestjum í nokkur hús."

– Þad má „hleypa á" fleiri en hundana, þó nú má hleypa á húsin líka, eins og vatnselfu á vidáttumikid flodiengi!

Þar er og sagt:

„Ottu menn ad fylgjast med stór hjá nágrönnum sínum, hvende vatnid hemur í þeirra hús". Nún er vísk ekki dönsku blandin setningin sú arna? Samrœmis vegna hefdi átt ad standa: hvende vatnid kemur í þeirra hús (deres Hus)

Loks er hér glepsa ein, tekin úr sama bladi, 4. des., 6. dálki, sem sýnir hversu „lofsöngur tungunnar" hljómar vel undal „bezta manna þjódarinnar", þ.e. hinn „lærdu", langskólagengnu, „bezta manna":

Hdl „.... bladid ~~[illegible]~~ heldur í gdr áfram á sömu óheillabrautinni og þad hefir ádur verid á". Hvernig hefdi verid, ad setningin hefdi hljódad á þessa lund: ....bladid hélt áfram í gdr á sömu óheillabrautinni sem ádur?

Annars er lítt ekkandi vid allar þór kóroillur sem þessar og stór líkar, er finnast mann í hverjum dálki bladanna sunnra, en átakanlegast er hún þó sú, ad gömul og rígild ord í málinu hafa í medförum þessara bezta manna þjódarinnar ordid fyrir þeim endemis ófarnadi, ad nú eru þau látin þýda alveg gagnstatt stór sem þau ádur þýddu og enn eiga ad þýda. Hér er dæmid, ad eins eitt: þegar búid er ad lýsa einhverjum framkvæmdamanni, fyrir myndar frömudi, endar lof-

Hdl ~~[illegible]~~ gerdarrollan oftast á þessa leid:

„Hann er engum veifi skati!"

Til þess er ætlazt, ad hér sé átt vid mann, sem engum flysjungur sé né flautaþyrill, heldur stöduglyndur madur, er veit hvad hann vill, breytir eftir stór og lætur eigi af fyrir fortölur annara né ákrifa frá þeim.

En hvad þýdir eor þetta fagra og formhelga lýsingarord?

Veifiskati: „Konungleg asinnadur örlatismadur."

Þegar ég las í blodi einu: „Gudurnesjamenn eru engir veifiskatar," kom mér í hug: Þsja? – Hvad verdur þá úr allri lofgerdarrollunni, sem um þá er sögd og sungin í greinþessari, sem endar med því, ad þeir séu engir veifiskatar?

Ber þá ad skilja þetta á sömulund sem sagt var um formmannin fordum: Hann er nízkur og enginn veifiskati?

Snorra Edda segir (bls. 177.) m. a. þetta: „Skatnar váru þeir menn Kalladir, er fylgdu þeim Konungi, en Skati hinn mildi var Kallad; af hausnafni er skati Kallad hverr, er mildur er."

Ordid mildur var haft um hvern þann mann, er örlátur var í fé, og Konungar voru jafnan nefndir mildingar.

Med tilvitnunum í margar fornar bokur og frásagnir má sanna, ad ordid veifiskati er rétt lýsing á sérhverjum þeim manni, sem svo er örlátur á fé sitt, ad hann eys því út (veifar því) á bádar hendur, án þess ad sjást fyrir um þad, hvar þad lendir, komi þad ad einu ödrum mönnum til gagns og góda.

Þegar tilleitn er tekid þessa og hins, hverja stýdingu mítúnsmennirnir, hinir „beztu menn stjódarinnar" hafa fundid því, má sjá, hversu velþad á vid, eda hitt þó heldur, ad segja: Hann er enginn veifiskati! Gudurnesjamenn eru engir veifiskatar! Nei, þeir ettiþví ad vera flautaþyrlar, lausagopar, óstadlyndir í hugsunum og framkvamdum, en þetta eru þeir þó eigi. Þeir eru, margir þeirra, sannnefndir veifiskatar og einkum fór ord af því ádur fyrrum, ad þeir vari þad. Ad þeir og adrir, er þórlíkt hrów eiga skilid, séu „engir veifiskatar", er „beinlínis lítilsvirtir og skammadir. Þad gerir heimskan, mikilmennskurembingurinn, misskilningurinn og kornleysid.

Alveg á sömulund er og farid med mörg ord örnur sígild mjög og sann-

refnlar perlur í ísl. máli, segnir og setningar, svo sem þessa:

...þad verdur á nestunni! Hvendt segja menn, ad þad hafi verid á fyrrunni?

Hvortheggja þetta á ad vera þannig: þad var nestum — þad var fyrrum vestra.

Hvi bedi eru ordin í þál. tíd, en hvorki í nútíd né framtídarmerkinga.

Má sama þetta med ótal bilvitunnum, eins ig ádur er sagt, og hafi ég gentgreinn fyrir hvi í Kaflanum „um fágat og sigild ord í ísl. máli", en ég hefi eitud, en eigi viljad flika mjög framan í almenningi til þessa.

Vera má, ad ég vilki frekar ad þessu á ödrum stadi.